

Література

1. Васильев А. М. Правовые категории: Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. — М.: Юрид. лит., 1976. — С. 205.
2. Див.: Большая советская энциклопедия. — Т. 28. — С. 138.
3. Философский словарь. — М., 1986. — С. 526.
4. Див.: Тугаринов В. П. Философия сознания. — М., 1971. — С. 171.
5. Див.: Оніщенко Н. М., Лошхін О. М. Функції права: значення, сутність, система // Часопис Київськ. ун-ту права. — 2004. — № 2. — С. 9.
6. Байтін М. І. О принципах и функциях права: новые моменты // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 2000. — № 3. — С. 12.
7. Липинский Д. А. Соотношение функций права и функций юридической ответственности // Известия Высших учебных заведений. Правоведение. — 2004. — № 3. — С. 144.

УДК 347.63

*Л. А. Ольховик***ПРАВО ДИТИНИ НА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ**

Сім'я як фундамент суспільства забезпечує відтворення та продовження людського роду, вона є джерелом духовного росту та матеріального добробуту людини. До проблеми сімейного виховання у своїх дослідженнях звертались Н. М. Єршова, А. М. Белякова, Л. Савченко, Є. М. Ворожейкін, Н. В. Шость, Н. Максимова та ін. Дана праця має за мету визначити об'єкт, суб'єкт та елементи права дитини на сімейне виховання.

Роль сімейного виховання в житті дитини надзвичайна. По-перше, сімейне виховання за своїм характером більш емоційне, ніж будь-який інший вид виховання: його підґрунтям є батьківська любов до дітей. По-друге, сім'я є маленькою соціальною групою, свого роду мікромоделлю суспільства. По-третє, вплив сім'ї на дитину починається із самого раннього дитинства, в період найбільшої інтенсивності засвоєння дитиною численних навичок. Усі ці вище перераховані переваги сімейного виховання реалізуються лише в морально здоровій і згуртованій родині [1]. При здійсненні права на виховання дітей батьки використовують свої методи виховання, які залежать від рівня їхньої педагогічної культури, традицій, що склалися у сім'ї, та багатьох інших обставин.

Права та обов'язки з виховання дітей в першу чергу належать батькам. Право на виховання дитини надається батькам з народження дитини і до досягнення дитиною повноліття, після чого припиняється. Законодавство встановлює принцип повної рівності обох батьків у питаннях виховання дітей, без будь-якої переваги. Закон передбачає право дідуся чи бабусі на виховання онуків.

У сімейно-правовій літературі право на виховання дітей досліджується під різними кутами зору і по-різному характеризується. Воно визначається, наприклад, «як право батьків своїми діями впливати на дітей або на свій розсуд передавати їх на виховання і навчання» [2]. Інші вчені розглядають право на виховання «як єдине право, з якого випливають правомочності, що складають його зміст, — навчання

дітей і спілкування з ними» [3]. «Право на виховання може зводитись і до діяльності батьків із захисту інтересів неповнолітніх дітей» [4]. В. Шахматов включає до змісту права на виховання «право батьків визначити місце проживання дитини і право на влаштування її в дитячі заклади, право на спілкування з дитиною, на передавання їй своїх знань, життєвого досвіду, переконань» [5]. Більш вдало дають визначення права на виховання А. Белякова, С. Ворожейкін. Вони розглядають право на виховання як таке, що включає комплекс заходів морального і правового характеру, які виявляються в турботі про стан здоров'я дитини, її психічний і розумовий розвиток. Суть даного права складають «різноманітні дії батьків, спрямовані на духовний розвиток дітей, формування їх особистості, лікування в разі хвороби, організацію відпочинку, купівлю для них одягу тощо, а також влаштування їх в дитячі заклади» [6].

Для вітчизняної культури характерно те, що виховання будується в межах парадигми «заохочення — покарання». За добрі (з погляду батьків) вчинки дитину хвалять, виконують її бажання; якщо ж дії дитини суперечать уявленням батьків про хорошу поведінку, вони розцінюються як погані, і така дитина має бути покарана [7].

Таким чином, право на виховання, на наш погляд, можна охарактеризувати як сукупність заходів, що батьки застосовують під час спілкування з дітьми з метою передання їм своїх знань, життєвого досвіду, переконань, забезпечення нормально-го психічного та фізичного розвитку дітей та захисту їхніх інтересів. Таким чином, без права на спілкування не можливе забезпечення права на виховання.

В Україні вперше право на спілкування було закріплене у ст. 153 СК України, відповідно до якої «мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування, зокрема якщо хтось із них перебуває у надзвичайній ситуації (лікарні, місці затримання та позбавлення волі тощо).

Спілкування набуває неабиякого значення для розвитку дитини, бо саме воно становить основу нормального психічного розвитку. Маленька дитина потребує не лише фізичного комфорту, вона прагне спілкуватись з дорослими доступними їй засобами. Малюк, позбавлений можливості спілкуватись з дорослими доступними їй засобами, позбавлений спілкування з іншими людьми, не володіє «людськими» засобами життєдіяльності: мовою, інтонаційною виразністю, мімікою, санітарно-гігієнічними навичками та ін.

Нам відома легенда про засновників Рима Ромула і Рема, яких начебто вигодувала вовчиця. Багато хто з нас у дитинстві читав книгу Р. Кіплінга про маленького хлопчика Мауглі, що виріс серед вовків. Науці дійсно відомі факти, коли дитину виховували тварини, проте наслідки були набагато трагічнішими ніж у випадку з Мауглі. Адже ці діти переймали всі звички своїх «названих батьків»: не могли засвоїти нормального ходіння, рачкували, гарчали замість членороздільної мови, могли їсти тільки сиру їжу. Усі спроби повернути їх до світу людей були марними. Живе Мауглі і в одному з інтернатів Одеси. Дівчинка родом з Херсонської області з трирічного віку прожила в собачій будці, де її «виховувала» дворняга Надька. У шість років її забрали в Херсонський дитячий будинок «Одуванчик», а з семи років Оксана Мауглі почала жити в Одесі [8].

Відомі й інші випадки: коли діти, що належали племені, яке перебувало на низькому рівні розвитку, потрапляли в цивілізований світ. Ці діти швидко наздоганяли своїх ровесників, нічим не відрізняючись від них ні рівнем інтелекту, ні вихованістю. Тому спілкування дитини з дорослими має надзвичайну роль, якщо ця умова відсутня, то розумовий та емоційний рівні розвитку значно знижуються.

У сучасних сім'ях через об'єктивні та суб'єктивні причини наявний дефіцит спілкування батьків і дітей в родині: «У багатьох сім'ях (48 %) батьки приділяють спілкуванню зі своєю дитиною не більше п'яти годин на тиждень, тобто цього часу вистачає на те, щоб нагодувати та вдягти дитину. Тільки кожна третя сім'я вважає спілкування з дитиною такою ж необхідною справою, як й утримання дитини, і витрачає на це понад 10 годин на тиждень. Зосередженість батьків над вирішенням питань утримання сім'ї призводить до скорочення часу для спілкування з дитиною, заняття спільною справою, спільного проведення дозвілля» [9].

У нашій країні внаслідок зайнятості обох батьків значну роль відіграє так зване «заочне сімейне виховання». Особливо останнім часом з розвитком «мобілізації» країни дедалі частіше використовується «телефонне виховання».

Часто у ролі вихователя виступає телебачення. У боротьбі за масову аудиторію телебачення забуло про свою відповідальність, належну форму та зміст, які б відповідали його високому призначенню. Телевізійні програми, що містять насильство, схиляють до агресивної поведінки дітей та підлітків, які дивляться такі програми.

Велике значення має і для батьків, і для дітей можливість безпосередньої участі дорослих у вихованні неповнолітніх. У зв'язку з цим дуже актуальна проблема меншої зайнятості жінки-матері у сфері суспільного виробництва.

Участь того з батьків, хто проживає окремо від дитини, в її вихованні регламентується ст. 159 КС, де сказано, що один із батьків, який проживає окремо від дітей, зобов'язаний брати участь у їх вихованні й має право спілкуватися з ними, той з батьків, з ким проживають діти, не має права перешкоджати іншому з батьків спілкуватися з дітьми та брати участь у їх вихованні. Більш широко про це право батьків говорить ст. 153 СК: «Мати, батько та дитина мають право на спілкування без перешкод, навіть якщо хтось з них перебуває в надзвичайній ситуації, наприклад лікарня, місця затримання та позбавлення волі» [10]. У даному разі йдеться про право одного з батьків на спілкування із своїми дітьми, реалізація якого означає участь у вихованні неповнолітнього. Причому, з одного боку, визначається право, а з іншого — обов'язок не чинити перешкод при його здійсненні.

Для забезпечення достатнього спілкування, батьківської любові, взаєморозуміння, поваги, достойного виховання та захисту, у першу чергу особистих прав дитини, необхідною умовою є проживання неповнолітніх з батьками. Коли батьки перебувають у шлюбних стосунках, діти проживають з ними. У тих випадках, коли батьки, внаслідок розірвання шлюбу або з інших причин, не проживають разом, виникає питання, з ким з них повинна проживати дитина. У переважній більшості випадків такі питання вирішуються за згодою батьків. Якщо виникає спір щодо місця проживання дитини, то суд залучає до участі у справах органи опіки і піклування, в обов'язки яких входить детальне вивчення умов життя батьків та під-

готовка висновку з приводу спору, який розглядає суд. Центральним питанням у цих випадках є інтереси дитини, ставлення до неї кожного з батьків, прихильність дитини та бажання дитини залишитись з тим чи іншим з батьків [11].

Місце проживання дитини, яка не досягла 10 років, визначається за згодою батьків (ч. 1 ст. 160 СК). Адже дитина в такому віці (до 10 років) не визначається самостійним, рівноправним учасником переговорного процесу, хоча її думка має бути вислухана.

При розгляді спорів про місце проживання неповнолітніх, що досягли десятирічного віку, суд з'ясовує бажання дитини, з ким вона бажає залишитись. Десятилітня дитина, що була запрошена до столу переговорів, має право не тільки бути вислуханою й почутою, але й брати активну участь у вирішенні своєї долі (ч. 2 ст. 160 СК).

У ч. 3 ст. 160 СК закріплено важливе правило, відповідно до якого дитина, якій виповнилося чотирнадцять років, сама визначає своє місце проживання.

Таким чином у даній статті було розглянуто поняття «право на виховання». На нашу думку, право на виховання — це сукупність заходів, що вживають батьки під час спілкування з дітьми з метою передання їм своїх знань, життєвого досвіду, переконань, забезпечення нормального психічного і фізичного розвитку та захисту їхніх інтересів. Об'єктом права дитини на сімейне виховання є виховання. Суб'єктами права дитини на сімейне виховання є члени сім'ї: батьки, опікуни, піклувальники, бабуся, дідусь. Право дитини на сімейне виховання виникає у дитини з народження та продовжується до досягнення повноліття.

Визначена роль сімейного виховання в житті дитини. З'ясований основний принцип вітчизняного виховання: «заохочення — покарання».

У результаті проведеного дослідження було розглянуто елементи права на сімейне виховання, такі як право на спілкування з членами сім'ї та право на проживання із сім'єю.

Література

1. Максимова Н. Умови соціальної реабілітації «дітей вулиці» // Укр. часопис прав людини. — 1998. — № 3, 4. — К.: Укр. правничка фундація, 1999. — С. 300.
2. Лебедева В. Дети зоны // Человек и закон. — 2002. — № 11-12. — С. 46.
3. Рясанцев В. А. Семейное право. — М., 1970. — С. 179.
4. Ершова Н. М. Правовые вопросы воспитания детей в семье. — М., 1971. — С. 15.
5. Шахматов В. П. Законодательство о браке и семье (практика применения, некоторые вопросы теории). — Томск, 1981. — С. 31.
6. Белякова А. М., Ворожейкин Е. М. Советское семейное право. — М., 1974. — С. 208.
7. Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях / Укр. ін-т соціологічних досліджень. Ін-т дитинства. — К.: Логос, 2000. — С. 12.
8. Каткевич В. Оксана Маугли иногда лает во сне // Слово. — 2001. — 3 авг. — С. 3.
9. Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях / Укр. ін-т соціологічних досліджень. Ін-т дитинства. — К.: Логос, 2000. — С. 92.
10. Кодекс о браке и семье Украины: Науч. — практ. коммент. / Под ред. Ю. С. Червоного. — Х.: Одиссей, 2000. — С. 162.
11. Исаев И. А. История государства и права России. — М.: Юрист, 1994. — С. 52.